

A Földközi tenger művelődésének hatása újabb kőkori temetkezéseinkre.

Befejező közlemény.

Az előzőkben elmondottak szerint már eleve is úgy látszik, hogy a hazai és külföldi temetkezések az újabb kőkorbán szoros kapcsolatban állanak egymással. Ez a kapcsolat a temetkezés égetetlen módján, zsugorított fekvő, ülő (felhúzott és kinyújtott lábakkal) és hanyatt fekvő formáin alapszik. De e mellett a kapcsolatot mellett szól a halottaknak mellékletekkel, útravalóval való ellátása, tehát a jövő életben, a lélek halhatatlanságában való hit és magának a sírnak formája is. Ismét csak az előbb elmondottakra hivatkozunk, mikor állításunk igazolására felhozzuk, hogy úgy a hazai, mint a külföldi kutatások eredményei arról értesítenek bennünket, hogy az újabb kőkori ember a saját települési és lakásviszonyaiból kiindulva halottait részint a pusztán földön hantolja el, részint alacsony, vagy a putrilakásnak megfelelőleg, mélyebb üreget és számukra s abban temeti el; részint sziklaüregekben, részint mesterségesen összeállított kőszekrényekben, kőkamrákban. Igaz, hogy a kőszekrények, kőkamrák, vagy az egyszerűség kedvéért mondjuk: kősírok terén nálunk nem tapasztalunk akkora fejlettséget és oly változatosságot, mint külföldön, Európa Északnyugátán, Nyugátán és Délnyugátán, de ezt természetesnek kell találnunk, ha a klimatológiai viszonyokra gondolunk. Európa felsorolt vidékein, hol a csapadék eloszlása lényegesen eltér a mienktől, hol a talaj nedvessége a gyors elpusztulást jelentette a benne eltemetettek nézve, szinte magától kínálkozott a kősírok építésének gondolata, a mi másik magyarázatát az újabb kőkori embernek halottaival szemben tanúsított kegyeletében is lelji. Ez a kegyelet oly nagy, hogy vándorlásaiban is kész magával vinni azoknak porló csontjait. Finnország, Svédország vékony humusréteggel bíró vidékein, hol a természethasogatta kőlapok nagy bőségével rendelkezett az ősember, szintén érthető, természetes okok vezettek a kősírok felépítésére.

Nem azt akarjuk ezzel mondani, hogy a jelzett vidékeken önállóan keletkeztek a kősírok, mert hiszen a déli művelődési körből való eredetük ma már bizonyításra nem szorul,¹ csak azt, hogy a természeti viszonyok is hatással voltak azok fejlődésére.

Mindezek dacára a kapcsolat hazánk és a külföld között ebben

---

¹ S. Müller: i. m. I. 72. l.

a tekintetben is megvan már e korban s tovább él a következő periodusokban. A vládházai, bedelői, gyertyámosi kősirok; a *Lehoczky Tivadartól* a Munkács mellett levő Zsornána-erdőben kiásott halomsír¹ a *Szendrei Jánostól* a diósgyői Kecskelyuk-barlangban felfedezett dolmen,² hogy a későbbi korszakból való keszthelyi, pilini sírokat³ ne is említjük; mind állításunk igaz volta mellett tanuskodnak.

Az egyes és csoportos temetkezések szokása, mely éppen olyan általános nálunk, mint a külföldi sírokban, szintén ezt igazolja.

Arra a kérdésre, hogy az újabb kőkor vázolt temetkezési formái nem vezethetők-e vissza egy közös forrásra, *Sophus Müllerrel* azt felelhetjük, hogy e forrás Keleten, illetőleg Délkeleten kell keresnünk. *Much* ugyan azt mondja, hogy a neolith-kor temetkezési formái, úgy Közép-, mint Észak Európában, semmi esetre sem származnak Keletről, hanem egy önmagában történő, természetes és állandó fejlődés eredményei.⁴ Ennek azonban ellene mond minden, a mit az újabb kőkori temetkezések lényeges sajátosságai gyanánt a hazai és külföldi temetkezések közti kapcsolat bebizonyítására felhoztunk. De ellene mondanak ezen felül az e korbéli temetkezéseknek ama járulékosoknak látszó sajátosságok is, melyeket az eddigiekben nem érintettünk. Nevezetesen: az Egyiptomban dívó szokás szerint a zsugorítottan eltemetettek sírját edényekkel rakják körül. Nem akarunk ezuttal annak fejtegetésébe bocsátkozni, hogy e között a szokás között és az urnában való temetkezés között szoros kapcsolatnak kell fennállania, csak arra utalunk, hogy a közép- és észak európai temetkezések között se szeri se száma az olyan síroknak, melyek agyagedénytöredékekkel valóságosan ki vannak rakva. De ha ezt is önállóan, minden külső behatás nélkül kifejlődött szokásnak mondaná *Much*, ott van egy másik körülmény, melynek bizonyító ereje kétségen felül áll és ez a következő: több európai régibb és újabb kőkori sírban *piros festék* nyomaira akadtak. Így a Mentone mellett való „Balzi Rossi“ 4., 5., 6. barlangjában feltárt,⁵ a *Riviéretől* a Nizza mellett levő mentonei barlangban kiásott⁶ régibb kőkori csontvázak pirosas anyaggal voltak átitatva. Ugyanígy a brünni Ferencz József-utczai csontváz is.⁷ Az újabb kőkorból való közül a finaléi barlang zsugorított fekvő csontvázak sírjaiban *ockert*,⁸ a Klein-Czernosek mellett való egyik sír csontvázának karján *karmin-piros* festék nyomait találták.⁹ Nem hiányzott a wormsí sírokból sem s nyomait konstatálták a svájci czölöpépítményekben is.¹⁰ A Jekaterinoslaw kormányzóságban, Saur-Kurgánban lelt pirosra festett csontok a düsseldorfiakkal mutatnak közeli rokonságot.¹¹ Szerbiában az Avala-hegységben pedig cinóberbányászat nyomaira akadtak.¹²

Achmim, Nequada stb. újabb kőkori sírjai mindenkében konstatálták a piros festéket és az ennek megtörésére szolgáló kőlapocskákat,¹³

¹ Arch. Ért. r. f. II. 43—44 l.

² Arch. Ért. u. f. II. k. CVI. l.

³ Arch. Ért. r. f. III. 125. l.

⁴ i. m. 153. l.

⁵ Zeitschrift 1892. Verh. 288. l. és Zeitschrift 1898. Verh. 243—247. l.

⁶ Arch. f. Anthr. V. 474. és 522. l.

⁷ *Much*: i. m. 133—134. l.

⁸ Zeitschrift 1898. Verh. 247—249. l.

⁹ U. o. 1895. Verh. 684—689 l.

¹⁰ *Förster*: i. m. 34 l.; — Erman: Ägyptische Religion 116 l.

¹¹ Zeitschrift 1891. Verh. 420 l.

¹² Arch. Ért. u. f. VII. 92. l.

¹³ *Förster*: i. m. 32—33. l.; — Erman: i. m. 116. l.

melyeket a festékekkel, vagy festékes bőrtáskával együtt rendszeren az arc előtt, vagy a felhúzott kézben. A kőlapocskákat pedig sokszor olyan helyzetben találták, mely arra enged következtetni, hogy a nyakba volt akasztva.

Ezeknek a festéktörő lapocskáknak s a festékeknek a sírban ide vagy oda helyezése látszólag mellékesnek tűnik fel. Valójában pedig igen lényeges körülmény, a mennyiben az európai sírokban is azt tapasztalták, hogy a festék az arc előtt volt a sírba helyezve. A pullyi és glisi sírokat említjük fel példaképen.¹

Megtaláljuk a festéktörő lapocskákat is az európai leletek között. *Carl Rau* 1874-ben még mint ösmeretlen rendeltetésű tárgyat mutat be egy németországi példát,² mire rövid időn belül *E. Friedel* említ egy másikat Irlandból.³ Számuk természetesen szaporodott arányosan a rendeltetésükhöz fűzött véleményekkel együtt. Az egyiptomi ásatások vezettek a kérdés megoldására s keltették fel az ásatásoknál azt a fokozott pontosságot, mely figyelmére méltatja a legapróbb jelenségeket is.

Hazai leleteink sem nélkülözik a festéktörőt. Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának példái közül megemlíti a bözödit (leltári száma l. 1286), pataktalvit (leltári sz. 1777), kuduít (lelt. sz. 1718). A szamosújvári állami főgimnáziumban őrzött példa Bődönről (Szolnokdoboka vm.) származik s az előbbiektől lapos formájával tér el.

Ezek a festéktörők a pataktalvi kivételével mind átfúrtak. Átfúrásuk igen keskeny s csak a felfüggesztésre való s hogy csakis erre való, az átfúrás egyenletlen, csúcsaikkal összetett kettős csonkakúphoz hasonló alakjából következik.

A hazai újabb-kőkori temetkezésekről szóló értesítésekben nem találunk említést a vörös festékről. Ez azonban még nem azt jelenti, hogy egyáltalán nem volt, legfeljebb a megfigyelések pontatlan volta mellett bizonyít. Ha ugyanis megvoltak a festéktörésre szolgáló lapok, meg kellett lennie a festéknek is.

Az egyiptomi sírokból csontfésüket és hajtűket is közölnek az ásatók.⁴ Az európai leletek sem nélkülözik a fésüket,⁵ az árákban pedig oly nagy bőség és változat van, hogy ezek egyike-másika bátran szolgálhatott hajtű gyanánt.

Forrer tipikus jelenségnek mondja a zárt karpereczeknek az egyiptomi zsugorított temetkezéseknél való előfordulását.⁶ Hazai leleteinkből a szokás azonosságának szempontjából csak a szegedi múzeum példaira hivatkozunk.⁷ Épp oly kevésbé ritkák az állati fogak és különböző kagylók is.⁸ Az egyiptomi temetkezések leletei közt szereplő, átfúrt kagylóékszerek analogiáiképen hazánkból csak a hasonló lengyelieket,⁹ a külföldről pedig a lobosicziakat említjük meg.¹⁰

Nem ritka az egyiptomi temetkezések közt a *kettős temetkezés* módja és a *hullacsonkítás* sem. Az első eljárás abban állott, hogy a meghaltat először kitették, hogy lágy részeitől az idő, vagy a vadállatok

¹ *Forrer*: i. m. 34. l.

² Arch. f. Antár. VII. Corresp. Bl. 1874. 13. l.

³ U. o. 76. l.

⁴ *Forrer*: i. m. 35. l.

⁵ *S Müller*: Nord. Altertumsk. I. 38. l.

⁶ l. m. 37. l.

⁷ Arch. Ért. u. f. XII. 90. l.

⁸ *Wosinsky*: i. m. III. 103. l.

⁹ Arch. Ért. u. f. XI. 159. l.

¹⁰ Zeitschrift 1895. 61., 64., 65. l. és Verh. 355. l.

megfosszák s csak azután temették el a csontokat. Természetesen meg-
esett, hogy mikor eltemetésre került a sor, a meghaltak egyik-másik
testrészét képviselő csont hiányzott. Innét van az, hogy az egyiptomi
sírokban oly gyakoriak a csonka csontvázak.¹ Európába is átjött ez a
szokás.² A halottcsontítás később az Oziris-mondában s a halottak
könyvének 43. fejezetében nyert kifejezést,³ mely szerint az embernek
le kell vágni a fejét, hogy el ne veszítse a másvilágon.

A knézi-haji, morvai, thüringiai és mugemi leletek a bizonyosságai,
hogy ez a szokás az európai kőkori népeknél is divott.⁴ De divott az
a szokás is, hogy az egy sírkamrában való folytonos temetkezések a
sírkamra megtelését vonván maga után, a korábban eltemetettek
csontjait összekotorták, hogy így a későbbi tetemek számára helyet
nyerjenek.⁵

Forrer kivételesnek mondja a kettős temetkezést⁶ s ebben a
tekintetben neki igazat kell adnunk. Hasonlóképen kivételes lehetett a
hullacsonkítás szokása is. Az eddigi kutatások adatai közt ugyanis oly
szórványos értesítéseket kapunk a kettős temetkezéstről és hullacson-
kításról, hogy kivételes voltának lehetősége kétségkívül fennforog.

Nem érdektelen annak a kérdésnek eldöntése sem, hogy honnan
van az, hogy az egy periodusba tartozó temetkezések nem mutatnak a
forma tekintetében egységes képet; hogy ugyanegy sírmezőben kons-
tatálni lehet a zsugorított fekvő temetkezés mellett az ülő és nyújtott
temetkezést is, holott tudjuk, hogy a primitívus fokon álló nép meny-
nyire megrögzött minden szokásában, a temetkezésben pedig külö-
nösen az.

Ha elfogadjuk *Hoernes* állítását, hogy az árja faj már az újabb
kőkorban vegyült más elemekkel,⁷ úgy véljük, hogy mással, mint nép-
keveredéssel ezt nem magyarázhatjuk. Természetes dolog, hogy e
mellett lényeges szerepe lehetett annak az érintkezésnek, melyet az
egy-egy területen lakott népcsoportok tartottak fenn egymás között,
különösen pedig az iparnak és kereskedelemnek, mely még a leg-
távolabb eső vidékek lakosait is a maga érdekkörébe tudta vonni.
Annai tény, hogy az olyan sírmezők mellett, milyen a két lengyeli, hol
zsugorított fekvő, vagy hinkelsteini, hol guggoló volt a temetkezés,
jelentékeny az olyanoknak a száma, a hol, mint említettük, a forma
tekintetében nem találunk egységességet.

Ezt az állításunkat támogatja a bronzkori temetkezések ugyanegy
helyen való vegyes szokása is, melyet szintén népkeveredésre lehet
visszavezetni.⁸

A temetkezésnek a földközi-tengeri művelődési körből való szár-
mazását, az európai kőkornak az ezzel való állandó összeköttetését
bizonyítják az összes sírmellékletek, a telepek a maguk tartalmának
gazdag, vagy kevésbé gazdag voltaival.

¹ *Ferenczy Gyula*: A civilizáció
bőlesője 34. l.

² *S. Müller*: Nord. Altertumsk. I. 102—
103. l.

³ *Erman*: Ägypt. Religion 101. l.

⁴ *Mitth.* d. anthr. Ges. i. Wien XIV.
188. l.

⁵ *S. Müller*: i. m. l. 104—105. l.

⁶ i. m. 48. l.

⁷ *Hoernes*: Urgeschichte d. bild. Kunst
270. l.

⁸ *Pósta Béla*: Baranya vármegye tör-
ténete 33. l.

Ezek közül a kevetkezöket emeljük ki.

Schliemann Hissarlikon a búzának a *triticum monococcum* nevü faját találta. Előfordult ez hazánkban Töszegen¹, Felsődobszán² s Lengyelen is.³ A *triticum monococcum* hazája Görögország és Kisázsia.⁴ Tekintve azonban azt, hogy mindaz, a mi a kultúra szempontjából még a legmesszebb menő időkben is Görögországra nézve lényeges, keleti, illetőleg délkeleti hatásra vezethető vissza; s figyelembe véve azt, hogy Kisázsia kultúrája jóval megelőzi a görögföldit, elvitázhatatlan a *triticum monococcum* kisázsiai hazájának a prioritása.

Nem ösmeretlen hazai kőkori leleteink között a dentáliumból készült ékszer sem. A csókai Kremenýákon⁵ és Lengyelen, különösen ez utóbbi helyen szép számmal konstátálta *Wosinsky*.⁶ A mediterrán kornak ezt a vezérkövületét már az erdélyi medenczéből is több helyről ösmerjük. Így Felsőorbóráról, Kórodról stb. Legközelebbi hazája a Vörös-tenger. Hazánk neolith-kori lakossága kedvvel használta fel ékszerek anyagául. Úgy tűnhetik fel a dolog, mintha itthon kaphatta volna, mert hiszen, hogy egyebet ne említsünk, a földgyüremlések igen könnyen hozzáférhetővé tették. Mikor azonban azt látjuk, hogy a hazai újabb-kőkor egész műveltsége Délre, illetőleg Délkeletre vezet bennünket, nincs okunk kételkedni az őskor régészeinek abban az állításában, hogy hazánk ezt Délkeletről kapta, akár közvetve, akár közvetlenül. Annál kevésbbé van okunk ebben kételkedni, mert a dentaliumnak, mint vezérkövületnek, akárhány hazai előfordulási helyén nincs meg a prehisztórikus leletekben az ebből készült ékszer. A mellett korántsem fordul elő akkora bőségben, hogy biztosan feltételezhetnők, hogy a belőle készült ékszerek anyagát a hazai föld szolgáltatja, sőt annyira ritkák, hogy behozatalnak kell tekintenünk a Földközi tenger ama vidékeiről, a hol a dentalium az őskori ember szomszédságában élt. Megerősíti ezt az a körülmény, hogy a szóban forgó ékszerek *recens* példákából készültek.

Délkeleti hatásról tesz bizonyoságot a hazai leletekben előforduló indiai kagylóból készült ékszer,⁷ valamint a lengyeli telepben talált *tridacna* is.

A nephrit-, jadeit- és chloromelanitból készült és Európában lelt tárgyaknak ma egész irodalmuk van,⁸ nemkülönben azoknak is, melyek más kontinensen, esetleg a szigeteken kerültek felszínre. Hazánkból két délvidéki lelőhelyről idézhetünk egy-egy nephritbaltát, és pedig Szerbkeresztúrról⁹ és Verseczről¹⁰; a Dunántúlról pedig Lengyelről egy példát¹¹; Zalaapátiról őriz a bécsi Hofmuseum-egylet.¹²

¹ Árch. Ért. r. f. II. 83. l.

² *Engler*: Botanische Jahrbücher für Systematik stb. III. k. 1888. 281. l. —

³ *Wosinsky*: i. m.

⁴ *Index Kewensis* II. k.

⁵ Árch. Ért. u. f. XXVI. k. 446—448. l.

⁶ I. m. 26., 36., 38.; II. 50., 69., 72.; 89., 101., 110., 133. l.

⁷ Árch. Ért. r. f. 239. l.

⁸ Megemlítjük *H. Fischer* cikkét az Árch. f. Anthr. XVI. k. (1886.) 563. l.; —

A. B. Meyerét a Zeitschrift 1883. Verh. 478. l.; — a *dr. Otto Schoetensackét* a Zeitschrift 1887. 119. l. — 148. l. s utalunk *Hoernes* Urgesch. d. Menschen 247 l.

⁹ Árch. Ért. u. f. XIII. 304. l.

¹⁰ *Milleker*: Délmagyarország Régiséglelei I. 67. l.

¹¹ *Wosinsky*: i. m. II. 44. l.

¹² U. o.

Annál számosabbak a külföldi leletekben. Származásukat Ázsiában, az Áltai hegyek és Bajkál-tó vidékén keresték és kapták meg. Az újabb kutatások európai lelőhelyeikről is beszámolnak.¹ Csak lelőhelyeikről, mert az a jövő feladata lesz, hogy az eddig európai lelőhelyekről ösmeretes nephrit-, jadeit- és chloromelanitból készült eszközöket abból a szempontból vegyék vegyi vizsgálat alá, hogy az összehasonlítás révén megállapítható legyen ázsiai, vagy európai származásuk. Az azonban már most valószínűnek látszik, hogy miképpen a temetkezés szokását, a triticum monococcumot, tridacnat és dentaliumot déli, illetőleg délkeleti befolyásra lehet visszavezetni, a nephritből, jadeitből és chloromelanitból készült eszközök is délkeleti, keleti eredetűek lehetnek. Abból is következtethetjük, hogy a csiszolt, áffuratlan kőbaltának legkorábbi formáját, a hegyesnyakú baltát, megtaláljuk az ezekből az anyagokból készült balták között.

Egy másik érvünket, mely a behozatal mellett szól, az a körülmény szolgáltatja, hogy úgy a nephrit, mint a jadeit, valamint a chloromelanit Európában való előfordulási helyeiről csak a legújabb időből értesülünk s bányászásának nyomaira az őskorból még nem akadtak. Ha a magyarországi nephritbalták lelőhelyeiből következtetnünk lehet, úgy ezek is Délre, Délkeletre utalnak bennünket, mivel ezek hazánk oly részein fekszenek, melyek közvetlenebb érintkezésben állottak a Déllel, mint a Nyugattal. Azt a körülményt is kellőképpen kell értékelnünk, hogy hazánkban eleddig csak nephrit-eszközöket ösmerünk, a jadeitből és chloromelanitból valók hiányoznak. A külföldi leletekben sem oly gyakoriak, mint a nephritből és jadeitből valók. De mégis előfordulnak s ha a most vázolt kérdésben az európai lelőhelyek játszanak a döntő szerepet, a nephrittel együtt, a jadeitnek és chloromelanitnak is be kellett volna jönnie. Az ezeket közvetítő kereskedelemnek természetes következményeként kell ezt feltételeznünk.

Délkeletre, Keletre vezetnek bennünket a kőbuzogányok és az összes kőszerszámok. Ezek fejlődési proceszusa ugyanaz nálunk is, mint Egyiptomban. Az átmenet a hegyesnyakú baltákról a vékonynyakúakra s ezekről az egyenszárú háromszögű és rhombikus idomúakra stb. épp úgy konstatálható a hazai leletekből ösmeretes példákon, mint a külföldieken, valamint a Délkeleten és Keleten felszínre került darabokon. A helyi módosításoknak természetesen tág terük nyílik. Helyenkint új formák lépnek fel, mint pl. nálunk a gyalúkések nevezett típus.

Míg azonban a nephritből készült baltákat közvetlenebb déli hatásra tudjuk visszavezetni, a most említett kőszerszámok típusait, készítésének módját kaphatta hazánk Délről is, de kapta annak az érintkezésnek a kapcsán, melyben Európa Nyugatával és Északnyugatával állott, hol ezek a formák a dolog természeténél fogva huzamosabb ideig éltek és nagyobb bőségben fejlődtek ki, mint Délen, a hol a kultúr hullámok gyorsabb egymásutánban érték egymást s így nem volt meg az egy periodusba tartozó eszközök változatosabb kifejlődésére megkívántatott nyugalom sem.

A magyarországi kőeszközöknek az Európa Nyugatán és Észak-

¹ Dr. F. Zirkel: Elemente der Mineralogie. Leipzig 1901. 705., 706., 712. l. — ; Hoernes: Urgeschichte des Menschen 247—249. l.

nyugatán előkerült kőszközökkel való rokonsága és azonossága már ma kétségen felül áll. A déli kapcsolatot pedig, mint legközelebbiek, a butmiri példák állítják elének.

Az egyes vidékeknek anyagban való gazdagsága együtt jár az eszközök bőségével.

Much azt mondja, hogy az anyag és a cél, a melyre azt fordítják, meghatározza a tárgy formáját.¹ Ezt általánosságban elfogadhatjuk. Nagy tévedés volna azonban aláírni ebből vont következtetését, hogy a különböző típusok az egyes területeken egymástól függetlenül keletkeztek.² Valójában u. i. úgy áll a dolog, hogy a formák, a típusok a kölcsönös érintkezés és az ettől szült kölcsönhatás révén terjednek el és honosodnak meg szélesebb körben. Magától értetődik, hogy az elterjedés mindig módosulásokkal szokott együtt járni, — ez a készítő, a mester egyéniségének természetes következménye — azonban a típust, a főformát a módosulások dacára is vissza lehet vezetni eredeti forrására.

Igy vagyunk az edényekkel is. Hazai újabb kőkori keramikánk tisztán mértani formákon épül fel. Alkotó elemei a félgömb, csonkakúp és henger. Ezek magukban, vagy különbözőképpen összetéve szerepelnek. Főbb típusait a következőkben állíthatjuk össze:

a) *Félgömbalakú agyagedény* csőralakú fogantyús füllel. Hazai leleteinkből ősmérjük Baranya vármegyéből,³ Lengyelről,⁴ Velemszentvidről,⁵ ugyanott megtaláljuk inkább tömlőhöz hasonló felépítésben;⁶ Pöstyén vidékéről⁷; a külföldi példák közül a caslaut,⁸ holsteinit,⁹ hinkelsteinit,¹⁰ butmirit,¹¹ pertosait¹² és egyiptomit.¹³

b) *Csúcsával lefelé fordított csonkakúp alakú edény* fül nélkül, vízszintesen fekvő és merőlegesen átfúrt füllel, vagy csak dudorral. Hazánkban a következő lelőhelyekkel szerepel: Baranya vm.,¹⁴ Lengyel,¹⁵ Velemszentvid,¹⁶ Vládháza,¹⁷ Kapud,¹⁸ Lengyelen nyaktagolással is;¹⁹ a külföldön: Tangermünde,²⁰ Satzkorn,²¹ Nordhausen,²² Berlach,²³ Rügen szigete,²⁴ Sicilia,²⁵ Pertosa,²⁶ Egyiptom,²⁷ Butmir,²⁸ Jablonica,²⁹ stb.

Ide kell sorolnunk a csonka kúpszeletnek azokat a formáit, melyek

¹ I. m. 20. l.

² I. m. 20—21. l.

³ *Pósta Béla*: Baranya vm. tört. 24. l. 3. sz.

⁴ *Wosinsky*: i. m. XII. t. 66. sz. és XXX. t. 231. sz.

⁵ *Br. Miske*: A veleneszentvidi őstelep I. k. LIX. t. 1. sz.

⁶ *Arch. Ért. u. f.* XVII. k. 293. l. 3. ábra.

⁷ *Arch. f. Anthr.* III. k. 297. l.

⁸ *Zeitschrift* 1887. Verh. 523 l. 1. sz.

⁹ *U. o.* 1889. Verh. 470 l.

¹⁰ *Arch. f. Anthr.* III. k. l. t. 12. sz.

¹¹ *Die neolithische Station v. Butmir* II. r. VI. t. 11. sz.

¹² *Paolo Garucci*: La grotta preistorica di Pertosa XVIII. t. 7. sz.

¹³ *J. de Morgan*: Rech. sur les origines de l'Égypte 1896. 161. l. 485. sz.

¹⁴ *Pósta Béla*: i. m. 24. l. 4. sz.

¹⁵ *Wosinsky*: Tolna vm. tört. I. k. XXIV. t. 5. sz.

¹⁶ *Br. Miske*: i. m. l. k. LIX. t. 3. és 5. sz.

¹⁷ *Alsófehér vm. monogr.* II/1. III. t. 14. és 25. sz.

¹⁸ *U. o.* V. t. 43. sz.

¹⁹ *Wosinsky*: Tolna vm. tört. I. k. XXIV. t. 6. sz.

²⁰ *Zeitschrift* 1887. Verh. 742. l. 2. sz. és *Zeitschrift* 1892. Verh. 185. l. 9. ábra d

²¹ *Zeitschrift Suppl.* 1899. 41. l. 3.

²² *U. o.* 31. l.

²³ *U. o.* 12. l. 11. sz.

²⁴ *Zeitschrift* 1896. Verh. 354. l. 13. sz.

²⁵ *Zeitschrift Suppl.* 1878. IV. t. 13.

²⁶ *Paolo Garucci*: i. m. XXIII. t. 5., 8., 10. ábra.

²⁷ *J. de Morgan*: Rech. sur les orig. de l'Égypte 1896. 152. l. 377—379. stb. sz.

²⁸ *Die neol. Station v. Butmir* II. rész VII. t. 9. sz.

²⁹ *Dr. Miloje M. Vassits*: Die neol. Station Jablonica 50. l. 109., 110. ábr.

a *Torma* Zsófia-féle gyűjteményben mint lapos, többnyire kiöntővel bíró, tálak szerepelnek. Görögországban, Cyprusban, Egyiptomban közönségesek, Nyugat felé azonban alig ösmereteseek.¹ Hazánból még a rábéli Anka-szigetről (Torontál vm.) kerültek elő ilyenek.² Tehát a lelőhelyek is Délre utalnak, a honnan közvetlenül kapta hazánk ezeket a tálakat.

c) *Alapjaikkal egymásra fektetett kettős csonka kúpalakú edény.* Magyarországi példát Lengyelről³ és Velemszentvidről,⁴ külföldit pedig Tangermünderől,⁵ Berlachról,⁶ Rügen szigetéről,⁷ Siciliából,⁸ Butmirről,⁹ Jabloniczáról¹⁰ és Pertosáról¹¹ stb. említünk.

Nem ritkák az olyan példák sem, melyeknél a két csonkakúp megnyúlt, íves lett s így az egész edény a kancsó formáját vette fel, mint azt egy gencsi példán látjuk.²¹

d) *Kettős tagolású félgömbből és csonkakútból formált agyagedény.* A hazai példák közül a csákyait¹³ és velemszentvidit,¹⁴ a külföldiek közül pedig egy caslauri,¹⁵ egy rügenszigeti¹⁶ és egy pertosai¹⁷ analógiát hozunk fel.

Ennek a típusnak a változatát képviselik azok az edények, melyeknél alól a félgömb tömlőszerűen megnyúlt, a felette levő csonkakútból pedig hosszúkás, ívelt nyak lett. Erdélyből Vláház¹⁸ és Kapud¹⁹ szolgáltattak ilyeneket, a külföldön pedig Hinkelstein,²⁰ Tangermünde,²¹ Sicilia,²² Schliemann trójai ásatása²³ stb.

e) *Hármas tagolású agyagedények,* melyeknek alkotó elemei vagy egy félgömb és két csonkakúp, vagy három csonkakúp. Ezt a típust hazánkból Lengyelről,²⁴ Vláházról,²⁵ a külföldről pedig Satzkornról,²⁶ Berlachról,²⁷ Altmarkról,²⁸ Nickelsdorfról,²⁹ Butmirről³⁰ ösmerjük. Ez utóbbi példa azonban már azt a változatot tünteti fel, melynél elsímúltak a csonkakúp élei s mely annál fogva, hogy az edény felső részét alkotó két csonkakúp alapjának átmérője aránytalanul nagyobb az alsó tagot képviselő kúpénál; az átmenetet képviseli a

f) *talpcsöves edényekhez.* Ezeknek alkotó elemei a csonkakúp s

1 Árch. Ért. u. f. XVIII. 99. 1.

2 Árch. Ért. u. f. XI. 207. 1.

3 *Wosinsky*: Tolna vm. tört. I. k. XXIV. t. 1—3. sz.

4 *Br. Miske*: i. m. I. k. LIX. t. 6. sz.

5 Zeitschrift 1892. Verh. 182. I. 5. sz.

6 Zeitschr. Suppl. 1899. 13. I. 14. sz.

7 Zeitschr. 1896. Verh. 354. I. 18. sz.

8 Zeitschr. Suppl. 1878. IV. t. 2. sz.

9 Die neol. Station v. Butmir II. r. VII.

t. 5., 14. sz.

10 *Dr. Miloje M. Wassits*: i. m. 45. I.

99. ábr.

11 *Paolo Garucci*: i. m. XX. t. 3. ábr.

12 *Wosinsky*: Tolna vm. tört. I. k. LI.

t. 2. sz.

13 Alsófehér vm. monogr. II/1. IV. t. 29. sz.

14 Árch. Ért. u. f. XVII. 292. I. 1. ábr.

15 Zeitschr. 1887. Verh. 524. I. 2. sz.

16 Zeitschr. 1896. Verh. 352. I. 5. sz.

17 *Paolo Garucci*: i. m. XVIII. 2—4. ábr.

18 Alsófehér vm. monogr. II/1. k. III. t. 23. sz.

19 U. o. IV. t. 36. sz.

20 Árch. f. Anthr. III. k. I. t. 9. és 11. sz.

21 Zeitschrift 1884. Verh. 342. I.

22 Zeitschrift Suppl. 1878. IV. t. 5. sz.

23 *Hubert Schmidt*: Heinrich Schliemanns Sammlung Trojanischer Altertümer. Berlin 1902.

24 *Wosinsky*: Tolna vm. tört. I. k. XXV. t. 4. és 2. sz.

25 Alsófehér vm. monogr. II/1. k. III. t. 22. sz.

26 Zeitschrift Suppl. 1899. 40. I. 1. és 3. sz.

27 U. o. 11. I. 1. sz.

28 Zeitschrift 1879. Verh. 163. I.

29 Zeitschrift 1883. Verh. 476. I. 7. sz.

30 Die eol. St. v. Butmir II. rész VII. t. 6. sz.

e felett félgömb alakú tál. *Wosinsky* azt mondja róluk, hogy ezeknek „legrégibb alakját csak Egyiptom-, Kisázsia-, Görögország-, Szicília- s Magyarországon találjuk (Lengyel, Tordos)”.¹ A halstatti korból ösmertések ugyan Csehországból, Stíriából és Karinthiából is,² de ezek lényegesen eltérnek az előbb említett formáktól. Úgy tűnik fel a dolog, hogy ezeket Magyarország közvetlenül kapta a *Montelius*-féle *déli úton* s a Fekete-tenger partjain, a Duna völgyén hazánkba vezető kereskedelmi úton s Erdély keleti és déli szorosain át. Arra nézve, hogy ez az érintkezési vonal csakugyan fennállt, az előbb említett lapos tálakon, a most szóban forgó talpcsőves edényeken kívül még egyébb bizonyítékok is szólnak. Nevezetesen a *Torma Zsófia*-féle gyűjteménynek az a zsinórdíszű bögréje, melynek szabadon hagyott felülete csillagállat képét mutatja.³ Igaz ugyan, hogy a csillagállatnak csak öt karja van, a *Torma-féle* edényen meg hetet látunk, de ez tisztán készítője egyéniségének és annak az önállóságnak tudható be, melylyel a Délről kapott motívumot felhasználta. Egy másik bizonyítékunkat szintén a *Torma Zsófia*-féle gyűjteményből merítjük. Ennek edényei és edénytöredékei közt tekintélyes számmal vannak oly darabok, melyeken egész jól megállapítható felületüknek fényesre csiszolása, a mit Nyugaton csak szórványosan tapasztalunk. A trójai edényekkel és ezek töredékeivel mutatnak közeli rokonságot.⁴

g) *Hengeridomú edényeket* a hazai leletek közül Lengyelről,⁵ a külföldiek közül Pertosaról⁶ idézünk. Ez utóbbiak hengeresek ugyan, de egészen más típust tüntetnek fel.

Külön kell megemlékeznünk a

h) *harangidomú edényekről*, melyeket ívelt edényeknek is neveznek. A *Monteliustól* származó első elnevezés azonban találhatóbb. Belenyúlnak a bronzkorba is és a *Montelius-féle déli és nyugati kereskedelmi út*, illetőleg érintkezési vonal megállapításában oly fontos szerepet játszanak.⁷

Az agyagedények előállításának egyik technikai sajátossága, t. i. a kövér agyagnak homokkal, kavicszemcsékkel való *soványítása* is közös vonás nálunk, a külföldön s a trójai legalsó város agyagműveinél.⁸

Kőkori edényeink díszítése is Délre, Délkeletre vezet. Ez a díszítés háromféle: mélyített, plasztikus és festett. A mélyített díszítés vagy egyszerű ujj- és körömbenyomásokból áll, vagy pedig külön erre a célra szolgáló eszköz segítségével készített és a legváltózatosabb összetételekben szereplő pont és vonaldíszítésből. Legfontosabb ebből a *szalagdész*, melynek elterjedése általános. A *zsinórdíszű* keramikát *Reinecke* elvitatja Magyarországtól⁹ *Götzével* és *Hoernessel* szemben.¹⁰

Az edények felületének egyhangúságát lényegesen csökkentik a most említett díszítések. Még jobban élénkíti a *mészbetéteség* és a *festés*. Amarról a legkimerítőbb tanulmányt eddig *Wosinsky* írta¹¹ s Egyip-

¹ Arch. Ért. u. f. XI. 211. 1. és Italia is (*Paolo Garucci*: i. m. XXX. t.)

² U. o. 219. 1.

³ Abráját lásd *Wosinsky*: Az őskor mészbetétes edényei III. t. 8. sz.

⁴ Arch. Ért. u. f. XVIII. 98. 1.

⁵ *Wosinsky*: Tolna vm. tört. l. k. XXIX. t.

⁶ *Paolo Garucci*: i. m. XXVI. t. 2. 8. ábr.

⁷ *Montelius*: Die Chronologie der ältesten Bronzezeit 87–92. 1.

⁸ *Hubert Schmidt*: i. m. 1. 1.

⁹ Arch. Ért. u. f. XVIII. 253–256. 1.

¹⁰ *Hoernes*: Urgesch. d. bild. Kunst. 263. 1.

¹¹ Az őskor mészbetétes díszítésű agyagművészete. Budapest, 1904.

tomból származtatja, a honnan három különböző úton jutott Európába: a Balkánon és a Pirenei félszigeten át. Harmadik terjedési iránya Kréta, Cyprus, Hissarlik közvetítésével Románián keresztül Erdélybe vezet.¹

Ez a díszítési mód Északon Worms táján találkozik egy másik, Délkeletről jött, kultúráramlattal, mely magával hozza a *festést*.² Ennek hazai legdélekeletibb emlékeit a paphegyi³ és erödsdi⁴ leletekben találjuk, a legnyugatiabbakat pedig Lengyelről,⁵ Tevelről⁶ és Simontornyáról, Morágyról és Nyanyáról ösmerjük.⁷

Azok a jelek, a melyek pl. a *Torma Zsófia*-féle gyűjtemény edényei egy részén láthatók, analógiáikat a hissarlikai és phrygiai hasonló cserepeken bírják.⁸ Gyári- vagy tulajdonjegyek-e, vagy pedig miképen *Torma Zsófia* hitte és hirdette, írásjegyek, egyike-másika pedig vallási vonatkozású jelek,⁹ — ma is nyílt kérdés. Annyi tény, hogy a primitív ember ma is tulajdonjegyekkel látja el a maga eszközeit, sőt barmainál, különösen a juhoknál is alkalmazza ezt. Nincs kizárva tehát annak a lehetősége, hogy ezek is ilyen tulajdonjegyek. Csak két példát említünk meg eme valószínűség mellett; egyet az irodalomból, a másikat az életből. *Herman Ottó* a magyar halászat könyvében hoz fel példát a hálónehézékeknek tulajdonjeggyel való ellátására;¹⁰ a magyarköblösi (Szolnokdoboka vm.) paraszt pl. juhait úgy jelöli meg a másokéval való összetévesztés elkerülése végett, hogy a jobb- vagy balfülön egy-két bevágást tesz, esetleg egy, vagy több karikát üt át.

Az agyagedények során kell megemlékeznünk az *idolokról*, a kőkorszak ember- és állat-ábrázolásairól. Az ember-ábrázolások *nőt* mutatnak. Férfi-idol alig van. A *Torma*-gyűjteményből ösmerünk egyet; *dr. Miloje M. Vassits* a jabloniczai neolith-telepben egyet se talált;¹¹ hiányoznak a butmiri-telepből is. Az állati ábrázolások a házi állatok képét mutatják. Megkapjuk ezek között a kecskét, juhot, szarvasmarhát, disznót stb. Hissarlik, Tiryms, Mykenae gazdagok ezekben. Középeturópában ritkábbak,¹² a *Torma*-gyűjteményben különösen nagy bőségben vannak meg. Hasonló bőséget tapasztalunk hazánk déli felén, az Alduna vidékén.¹³ Szoros összefüggésük már ma bizonyításra nem szorúl.¹⁴ A női alakok egy részénél a csipők kövérsége a régibb kőkori elefántcsont női miniatűr szobrocskákat juttatják eszünkbe.

*

Kétségtelen dolog, hogy az elmondottak alapján hazánk újabb kőkori temetkezése szorosan beleilleszkedik a hasonló korú európai temetkezésekbe. Nemcsak a forma, hanem a sírmellékletek nyújtotta rokon- és egyezővonások folytán is kétségtelen ez. Hogy ezek nem külön-külön fejlődtek ki, hanem közös forrásból fakadtak, abból következtetjük, hogy a leletek Egyiptomba, Kizsásziába és a görög sziget-tengerhez vezettek bennünket, mely területekkel hazánk kettős érint-

¹ U. o. 145. l.

² U. o. 147. l.

³ Arch. Ért. u. f. XXIV. 221—227. l.

⁴ Arch. Ért. u. f. XXVI. 375—377. l.

⁵—⁷ Tolna vm. tört. I. 133. l.

⁸ Arch. Ért. u. f. XVIII. 103. l.

⁹ Hunyadmegyei Tört. és Rég. Társ.

Évk. 1880—81. 29—34. l.

¹⁰ 162. l. 5. ábr.; — 168. l. 2. ábr.; — 170. l. 6. ábr.

¹¹ Die neol. Station Jablonica 3. l.

¹² *Hoernes*: Urgeschichte d. Menschen 95. l.

¹³ Arch. Ért. u. f. XVIII. 103. l.

¹⁴ *Dr. Miloje M. Vassits*: i. m. 31. l.

kezést tartott fenn: egyiket a *Montelius-féle nyugati*, a másikat ugyancsak a *Montelius-féle déli úton*. Ezek mellett a Kelettel is állandó összeköttetésben állott, nem is említve a vele közvetlenül érintkező területeket. Hazánk középponti fekvésének, számos és kényelmes összekötő útjának természetes következménye volt ez. Más kérdés az, hogy Egyiptom, Kisázsia stb. honnan merített, honnan kapta azt a kultúrát, melyet Európába továbbított? Megoldása a jövő nagy történelmi és régészeti feladatainak legfontosabbika.

Roska Márton.